

KALBA, ŠLOVINANTI VILNIAUS MIESTĄ

Kiti mano dvejų metų literatūros studijų bičiuliai pasirinko kitą kalbos medžiagą, kad pateiktų jums, dorieji klausytojai, tikrinantiems [mūsų] išsilavinimą, savo pažangos gerųjų menų studijose dokumentą. Egzistuoja taip pat skirtingos kalbų rūšys, tinkamos skirtingiems dalykams [išreikšti]: vaizdingosios, teisminės ir patariamiosios. Iš jų man širdis liepė pasirinkti pirmąją ir būtent dėl dviejų priežasčių: pirma, dėl to, kad ši kalbų rūšis mūsų laikais yra itin dažnai visų naudojama; antra, kad [padėčiau] tiems, kurie retorikos studijose jaučiasi mažiau išsilavinę, nei to reikalauja čia praleistas laikas, o j kai ką pernelyg lengvabūdiškai žiūrima. O iš tiesų ši kalbų rūšis apima ne tik žmonių, bet ir įvairių dalykų pagyrimą, kaip antai: įvairius menus, vietas, miestus, todėl pagalvojau, kad susilauksiu jūsų pagyrimo, jeigu kitiems savo bičiuliams palikęs žmonių pašlovinimą pats imsiuosi šlovinti miestą. Ir jeigu tarp žmonių oratoriaus pašlovinimo nusipelno tie, kurie iškyla tarp kitų šlove, nuveiktais darbais, aukšta kilme, pagaliau svarbiausiu dalyku – dorybėmis, taip, aš manau, pagrįstai reikia šlovinti miestą, kuris tarp visų kitų yra labiausiai iškilęs. Kadangi aš panorau pasirinkti tokią savo kalbos temą, nėra reikalo ieškoti [šlovintino] miesto kitose tolimose tautose, kadangi neabejoju, jog tokį galima surasti šiame krašte. Toks yra Vilnius, visos Lietuvos Kunigaikštijos sostinė, turbūt niekas iš jūsų to negalės paneigti, miestas, kurio maloniu oru kvėpuoju jau ketverius metus, pagaliau kuriame įgijau ir įvaldžiau visą, kiek tik turiu, oratorinį meistriškumą (jaučiu, koks jis yra menkas). Ir kai šitaip yra, pamaldžiausieji vyrai, pamaniau, kad nieko geriau negaliu sugalvoti, kaip tik paskirti savo kalbą šio miesto pašlovinimui. O kadangi ilgai širdyje svarsčiau, ką būtų verta šiame mieste pašlovininti ir ką jūsų ausims būtų malonu išgirsti, negalėjau savo menku protu sugalvoti nieko geresnio, kaip tik šia kalba parodyti, jog Vilniaus miestas šlove niekada nenusileido nė vienam miestui tarp tų, kurie žinomi visame pasaulyje. Toks yra mūsų kalbos pagrindinis teiginys ir pirmiau, nei imsiuosi jį įrodyti, prašau ir maldauju jūsų, dorieji klausytojai, kad jūs dalyvautumėte čia ne tik kūnu, bet ir dvasia ir mane, šlovinantį Vilniaus miestą, palankiai išklausykite, kaip iš pradžių pradėjote, o jeigu kartais (to labiausiai bijausi) nepajėgčiau žodžiais prilygti jo šlovei, geriau būkite atlidūs man, kaip pradžiamoksliui, nei smerkite.

Visi garsiausi miestai, kiek tik jų yra visame pasaulyje, būtinai privalo turėti tris dalykus: šlovę, naudą ir grožį, ir jeigu bent vieno iš jų stokoja, negali vadintis garsiausiais. Miestas, apie kurį kalbame, turi visus tuos tris dalykus, ir jeigu kitų miestų jais nepralenkia, tai jiems tikrai prilygsta. Taigi šis miestas, sakau, yra visos Lietuvos Kunigaikštijos šviesulys, mūsų krašto pasididžiavimas, gausybės garsių žmonių puoselėtoja, menų būstinė, literatūros ir meno regykla, didinga teisingumo šventovė, tikėjimo ir religijos galingiausia tvirtovė. Šį miestą nepaprastai vertino maskvėnų imperatorius Dimitrijus: įveikęs mūsų karingiausią skitų tautą, manė, jog to dar nepakanka jo šlovei, ir tvirtino, jog tik tada ją įgis, kai Vilniaus miestas pripažins jį savo valdovu. Šio miesto šlovei galėtumėte pasakyti [ir daugiau] reikšmingų žodžių ir oratorius galėtų čia baigti savo kalbą, nes laimingas yra miestas, kuris nusipelnė tokių įvertinimų. Tačiau padarysime tai, dorieji klausytojai, ką visada daro tie, kurie imasi tokio darbo, t. y. aptarsime atskirai visus tris [minėtus] dalykus. O jūsų dar ir dar kartą prašau ir maldauju: jeigu šlovinsime Vilnių ne taip ir ne tiek, kiek jis yra vertas, priskirkite tai mano menkam talentui ir kalbėjimo įgūdžių stokai, juolab kad aš ir pats jums nežadėjau, jog esu

pasirengęs stoti į tokį mūšį, jei taip galima pasakyti, ir žinojau, kad niekas neturi tokios talento versmės, tokių kalbėjimo bei rašymo galių, kad pajėgtų ne tik savo pašlovinimu šį miestą papuošti, bet ir (kas yra lengviau!) išvardinti kitų išsakytas liaupses.

PIRMA DALIS

Pirmiausia, kas susiję su Vilniaus šlove ir ką maniau esant būtina pirmiausia pažymėti, yra tai, kad didelę Vilniaus miesto šlovę lėmė jo įkūrėjo autoritetas, jo senumas ir jo didumas. Tuo, kad didelę šlovę Vilniui atnešė jo įkūrėjo autoritetas, niekas iš jūsų turbūt neabejoja, kadangi ir senovės miestai, kuriuos amžiai jau sunaikino, ypatingą savo vertę sieja su savo įkūrėjais, kaip antai: Troja su Neptūnu ir Apolonu, Delfai su Fėbu, Tėbai su Kadmu, Lavinijas su Anku, Alba su Askanijum, Roma su Romulu, ir daugelis kitų, apie kuriuos, manau, jūs žinote. Ir jeigu šitiems miestams buvo garbė būti iškeltiems tokių įkūrėjų, kodėl to nenorėtų Gedimino įkurtas Vilnius, ypač jeigu įvertinsite [įkūrėjo] autoritetą, galią, jeigu atkreipsite akis į jo ypatingą išmintingumą, neįtikėtiną, tiesiog dievišką teisingumą, nepaprastą narsą ir pripažinsite, kad Vilnius yra ne tik garsus, bet ir garsiausias miestas. Apie įkūrėjo autoritetą nėra reikalo daug kalbėti, nes nėra nė vieno, kuris nežinotų, kokia garsi buvo Gedimino giminė, kurioje (daugelio autorių liudijimu) neatsirado nė vieno, kuris nebūtų kaip nors ypatingai nusipelnęs Lietuvos valstybei, taigi atrodo, jog beveik visa šita giminė buvo gimusi garbingiems žygiams. Tai patvirtina Gedimino tėvas Šventaragis, Lietuvos kunigaikštis, tai patvirtina jis pats [Gediminas], ejęs tėvo pėdomis ir pasiekęs tokią pačią šlovę, tai patvirtina jo sūnus Algirdas, kurį gyvenimas ir likimas iškėlė į tokias pačias garbės aukštumas, tai patvirtina Gedimino anūkas Jogaila, pirmasis lietuvis, apdovanotas karaliaus valdžia, tai patvirtina Jogailos sūnūs, anūkai, turėję tą pačią karališkojo autoriteto galią. Ir mūsų protėviai, ir rašytojų veikalai liudija, kad Jogailaičiai karališkąją valdžią išlaikė kelis šimtus metų, ir jeigu aš norėčiau juos visus išvardinti ir jų darbus įvertinti, neužtektų man dienos, balso ir sveikatos. Gedimino autoritetui prilygo aukščiausia valdžia, jo valdžiai priklausė visa Lietuvos Kunigaikštija, jo įsakymus vykdė Rusia, į jo kvietimą tuoj pat atsiliepdavo Prūsijos karalius. Taigi aiškiai matyti, jog kunigaikštis Gediminas turėjo tokią galią, kokią mūsų laikais vargiai turi patys karaliai. Tai niekam iš jūsų, klausytojai, neatrodys keista, jeigu sužinosite jo dorybes, dėl kurių, atrodo, visa tai buvo įgyta, ypatingą išmintį, kuri pasireiškė visuose dalykuose, tačiau labiausiai tada, kai dėjo pagrindus šiam miestui. Koks buvo jo tikslas, kai nusprendė [Vilnių] įkurti prie Vilijos upės, koks planas, koks sumanymas, – tikriausiai toks, kad šioje upės juosiamoje vietoje galėtų būti ugdomos ir puoselėjamos žmonių galios. O iš tiesų kokia išmintis! O ką dar galėčiau pasakyti apie jo teisingumą (jį galėtų patvirtinti šis miestas!). Mat [Gediminas] manė, kad nepakanka įkurti miestą tokioje tinkamoje vietoje, bet kad reikia aprūpinti jį tinkamais teisingumo įstatymais, nustatyti religiją, kad [žmonės] dorai ir teisingai gyventų, o kurio negali paveikti įstatymas, paveiktų tikėjimas. O koks nepaprastas teisingumas! Ne mažiau įstabus yra jo narsumas, apie kurį, net jeigu aš tylėčiau, pasakytų daugybė karingų tautų, o ypač dvi: apie tai pasakytų Rusia, kurios didžiulę kariuomenę [Gediminas] visiškai sunaikino; apie tai pasakytų Prūsija, kurią jis padarė sau priklausomą. Ar jums atrodo tai maži Gedimino narsos įrodymai? O jeigu norite daugiau įrodymų, atkreipkite akis į jo sūnų Algirdą, kuris, dar vaikas būdamas, pasižymėjo suaugusio vyro narsa, o užaugęs kiek ir kokių atliko žygių! Jis nugalėjo, įveikė, sumušė visos Šiaurės imperatorių, nuslopino Rusioje kilusius neramumus, pagaliau ištikimai saugojo tuos dalykus, kuriuos įgijo dėl tėvo narsumo. Bet kas nors galėtų pasakyti: o ką bendra su Gedimino narsumu turi tai, ką nuveikė Algirdas. Iš tiesų, išmintingiausieji klausytojai, esu per daug toli nuo jo, kad norėčiau sumenkinti šio jaunuolio

narsumą, tačiau, jeigu norėčiau jį padidinti, užtektų pasakyti, kad jis buvo Gedimino sūnus, ir kiek tik Algirdas turėjo dorybių, jų pasisėmė ir stačiai išplėšė jas iš tėvo. Patikėkite, dorieji žmonės, teisingai sakė romėnų poetas Flakas: „Vaikai paveldi tėvų dorybes.“

Taigi iš viso to lengvai galite susidaryti nuomonę apie Gedimino narsumą, taip pat, kokią šlovę jis atnešė Vilniui, o man tuo tarpu jau reikia pakalbėti apie šio miesto senumą. Visus dalykus, kurie sumanyti ar padaryti tais laikais, kai buvo garbinami netikri dievai, paprastai vadiname senove, taigi atrodo, kad mes juos labiau už kitus vertiname ir savo širdyje nešiojame. Manau, kad šitaip yra atsitikę ir šiam miestui, kuris gavo pradžių kelis šimtus metų anksčiau iki tikrojo Dievo tikėjimo [priėmimo]. Jeigu graikai savo metu Delo saloje gyvenančius žmones drąsiai vadino čiabuviais, tai mūsų laikais Vilnius pagrįstai gali šiuo vardu vadintis. Nors šiame didžiuliam regione galima rasti miestų, kurie buvo pastatyti anksčiau, jie ne tik neatėmė iš Vilniaus senojo miesto šlovės, bet tarsi tarnaitės parengė vietą savo Valdovei.

Manau, jog visi jūs žinote apie šito miesto didumą, nes nėra nė vienos tokios barbariškos tautos, nė vienos tokios tolimos valstybės, kurios nebūtų pasiekęs šito miesto šlovės garsas. Jis toks didelis, kad pats vienas užima tokį plotą, kokio nepajėgia užimti daugelis kitų; jo priemiesčiai galėtų vadintis mažais miesteliais, o pačiame mieste daugybė tankiai pristatytų namų ir nėra nė mažiausio tuščio kampelio. Bet kodėl aš vis dar delsiu prie šitų dalykų, tarsi jų kas nors nežinotų. Jau skubu pereiti prie antrosios savo kalbos dalies ir pakalbėti apie šio šlovingo miesto naudą.

ANTRA DALIS

Kad galėčiau ją jums atskleisti ir kad atrodytų tarsi prieš akis padėta, nutariau išskirti tam tikras dalis, tai yra pažymėti, jog didelę Vilniaus miesto naudą pirmiausia lemia tie dalykai, kurie susiję su žmonių išlaikymu ir jų maitinimu, toliau tie, kurie padeda lavinti sielas ir pagaliau tie, kurie skirti piliečių tikėjimo išsaugojimui, ir šie trys dalykai parodo, jog Vilnius yra tikrai naudingas miestas. Pirmiau, nei imsiu tuos dalykus atskirai įrodinėti, leiskite man pasiremti kitais argumentais, būtent neįtikėtinu gyventojų gausumu, kuris diena iš dienos auga ir pasipildo naujais atvykėliais. Tai, be jokios abejonės, rodo, kad gyvenimo sąlygos šiame mieste yra tokios, jog kiekvienam naudinga čia gyventi, ir jeigu kas nors nori pasislėpti, gali tai padaryti saugiose turgaus aikštės slaptavietėse, o jeigu kas mėgsta būti matomas, gali rodytis šio miesto šviesoje. Nė vienas, kuris gali būti matomas šviesoje, nesislepia, tačiau trokšta, kad jo talentas būtų kuo plačiau ir palankiau vertinamas, ir iš tiesų jam nieko netrūksta, jei netrūksta pinigų. Jis imasi literatūros studijų, kurios gyvuoja šiame mieste, kur gausybė žmonių, namų, triukšmo, ir niekur jos nėra svarbesnės ir malonesnės kaip Vilniuje; visa tai rodo, kad Gedimino miestas yra iš tiesų naudingas. Tačiau man malonu savais argumentais įrodyti tai, ką [apie šio miesto naudingumą] pasakiau [šios kalbos pradžioje]. Kalbant apie tai, ko kas nors šiame mieste galėtų trokšti, kas būtina žmogaus gyvenimo išsaugojimui ir jo puoselėjimui, pirmiausia pažymėtini: maisto ištekliai, kurių gausiai teikia derlingi laukai; prekybiniai ryšiai su Vokietijos miestais, iš kurių kiekvienais metais atvežama daug grūdų, aukso, sidabro, vario, geležies ir kitų būtinų dalykų; įprasti ir ypatingi turgūs, į kuriuos tiek Vilijos upe, tiek sausuma atvežama didelė gausybė įvairių prekių. Neįmanoma įsivaizduoti, kokia šiuose turguose yra prekių gausa ir įvairovė, koks spindesys ir prabanga. Jeigu kas nori gauti kokį nors tos gausybės pavyzdį, tegu ateina prie Vilijos upės kranto, tegu pasižiūri į rūmų laiptus, į erdviais portikais papuoštus namus, pripildytus savų ir svetimų prekių, argi jisai su didžiuliu malonumu nepastebės tiek nuostabių daiktų, audeklų, knygų. Taigi norėčiau trumpai apibendrinti: šiame mieste yra tokia visokių dalykų gausybė ir įvairovė, kad atrodo, jog Vilnius tarsi padvigubina tai, kas kur nors yra.

Antra, didžiulę šio miesto naudą parodo tai, kas susiję su žmonių sielų lavinimu ir ką patiria gyvenime kiekvienas žmogus, svarbiausią vietą šiuose dalykuose užima, kaip atrodo, literatūrinės studijos, apie kurias, man tylint, pasakys šis nuostabus ir visame pasaulyje žinomas Universitetas, patvirtintas ir įteisintas žymių Lenkijos karalių privilegijomis. Jį taip aukštai įvertino neseniai įkurtas Lvovo universitetas, kad nesudvejojo iš jo perimti [studijų] pobūdį ir, jei taip galima pasakyti, formą. Taigi, man tylint, tegu pasako, kokios šiame universitete yra galimybės lavinti jaunuolių sielas geraisiais menais, jeigu šitokia jų gausybė čia studijuoja ir jeigu patys mokyčiausi mūsų žmonės tam reikalui išsikvoja visas savo jėgas (iš tiesų, nenorėčiau ko nors daugiau vardinti vien tam, kad išplėščiau kalbą); taigi, kaip sakiau, [šis universitetas] nenusileidžia paryzių Liutecijai netgi pačiam Paryžiui, Leidenui, Londonui, Pasavijai [Passau]*, pagaliau pačiai Romai, kuri pagrįstai gali būti vadinama išminčių motina. O kadangi tokia yra mokslų prigimtis, kad jų bet koks žmogus įsigyti negali, ir yra daug tokių, kurie negali jų įsigyti tiek dėl talento, tiek dėl lėšų stokos. Tačiau yra daugybė kitokių mokslų, galbūt mažiau kilnių, tačiau būtinų, kuriuose bet kas gali lavintis ir iš kurių kiek ir ko galima pasisemti, manau, kiekvienas iš jūsų žino. Ir jeigu kas nors pabuvotų dailininkų, auksakalių, dailidžių, tekintojų dirbtuvėse, rastų jose daugybę jaunuolių, lavinančių save kokiuose nors menuose; praleisiu karo mokslą, kuris čia visiems yra aiškus. Taigi jau matote, dorieji klausytojai, koks yra turtingas Gedimino miestas, kiek tai susiję su žmonių sielų lavinimu, o dabar trumpai paklauskite, koks jis dosnus tiems, kurie rūpinasi išsaugoti savo piliečių tikėjimą (ir aš, ir, neabejoju, daugelis kitų tai vertina). Mat, klausiu, kiek visa tai galėtų padėti, jeigu garbiausieji piliečiai, išpažįstantys krikščionių tikėjimą, netekę bet kokios paramos, apgauti melagingų aiškinimų, nedorą tikėjimo mokslą priimtų. O dabar, nors šiame krikščioniškame mieste, atrodo, skverbiasi kai kurie pragaištingo tikėjimo nuodai, tačiau jie veltui stengiasi užkrėsti visų [piliečių] širdis, nes yra tokių tikinčiųjų, Kristaus tikėjimo išpažintojų, kurie tais dalykais nuolat rūpinasi, nežinančius lavina, o tuos, kurie jau susipažino su krikščioniško tikėjimo tiesomis, sustiprina, abejojančius į tikrojo tikėjimo kelią atveda, abejojančius paremia. O laimingieji ir palaimintieji piliečiai, pasirinkę būtent šį miestą, kuriame gausu dalykų, lavinančių ne tik tai kūną, bet ir sielą!

TREČIA DALIS

Taigi lieka, dorieji klausytojai, trečioji mūsų kalbos dalis, skirta šio šlovingo, naudingo miesto grožiui. Čia man pakaktų pasakyti, kad pripildyti ir papuošti savo šeimininko skrynią stengėsi visos (gamtos) stichijos: žemė aplinkinių laukų derlingumu ir visokių gėrybių gausumu; [saulės] ugnis maloniu saikingumu, kuris nedegina nei per dideliu karščiu, nei ypatingu šalčiu; oras sveikatingu ir giedru dangumi; vanduo, dviem upėm per miestą tekėdamas ir daugybę būtinų dalykų iš kaimyninių miestų atplukdydamas. Taigi jausiuosi atlikęs savo pareigą, jeigu man bus leista Vilniaus miesto grožį nusakyti remiantis trim dalykais: šventais ir pasaulietiniais pastatais bei kilmingais gyventojais. Pirmiausia pažvelkime į didikų namus, kurie išsidėstę už miesto, nuostabioje vietoje, pasižymintys nuostabia architektūra. Aplinkui juos plyti žavingi laukai, galintys savo plotuose sutalpinti gausybę kariuomenės, tinkantys pasėliams, naudingi medžioklei. Iš visų pusių miestą supa žavūs kalnagūbriai, kuriuose pagal miestų pavyzdį yra įsikūrę daug kaimų. Tačiau kodėl taip ilgai gaištame prie slenksčio, eikime į patį miestą ir pamatysime, koks gražus atsivers vaizdas: kur benukreipsime akis, mus pritrenks ir neleis patikėti namų, rūmų, aikščių, vandentiekių, turgaviečių, vienuolynų, ligoninių, dirbtuvių įvairovė, gausa ir grožis, tačiau labiau už viską šiam miestui grožio suteikia didingi [pilių] bokštai, tarsi miesto sargai išskėlė savo viršūnes virš visų kitų pastatų. Iš čia atsiveria nuostabus

* Miestas Vokietijoje.

vaizdas į miestą ir jo apylinkes. Taigi kiek grožio Vilnius gauna iš pasaulietinių pastatų. O ką reikėtų pasakyti apie Dievui pašvęstus statinius, kurių Vilniuje yra apie keturiasdešimt: kokia jų didybė, kiek jie suteikia miestui grožio, koku pasižymi meniškumu, nepaprastu didingumu, didžiule verte, pagaliau prakilniui senumu. Iš jų visų tebūna man leista trumpai, kiek leidžia menkos mano jėgos ir ribotas laikas, apibūdinti Švento Jono bažnyčią, kurios išorinis vaizdas patraukia ir sužavi visų akis bei širdis, nuostabiai padarytos skulptūros, skirtos papuošimui ir pasižiūrėjimui, koks puikus iš tvirtos geležies meniškai padarytas priestatas, koks iš kitos pusės visų akis džiugina nuostabus vaizdas, o koks grožis viduje, didžiulėmis didikų lėšomis pastatyti altoriai, marmurinės kolonos, papuoštos auksu, ne vien spindesiui, bet ir puošnumui ant jų uždėti epistiliai, bažnyčios frontone gražiai surikiuoti antai, sienos ne tik nuostabiai nudažytos, bet ir papuoštos aplink einančiais ornamentais. O pačioje bažnyčios viršūnėje koks nuostabus tapybos menas, pagaliau, trumpai tariant, nėra [šioje bažnyčioje] nė vieno dalyko, kuris netrauktų lankytojų žvilgsnio meistriškumu ar meniškumu. Taigi, ką pasakiau apie šį miestą, noriu, kad jūs pagalvotumėte ir apie kitus, o jeigu taip atsitiks, neabejoju, kad jūs patvirtinsite, jog gražiausios bažnyčios yra Vilniuje. O aš pereinu prie paskutinės savo kalbos dalies, kiek kilmingi piliečiai suteikia šiam miestui grožio, pažadu, jog ji bus pati trumpiausia; nes ir laiko liko nedaug, ir jūsų palankiu dėmesiu per daug ilgai naudojuosi. Nekalbėsiu apie jų autoritetą, veiklą, katalikų tikėjimą, apie ištikimybę karaliui, praleisiu jų pilietinį drausmingumą, dėl kurio šiame mieste yra taip ramu, smuklėse nėra muštynių nei žudynių, aikštėse nekyla barnių, turgavietėse nepasitaiko neteisėtų mokesčių ėmimo, taigi, sakau, visa tai praleisiu ir pateiksiu tik vieną garbaus vyro pavyzdį, vieno iš jūsų, tiek dėl savo autoriteto ir išminties, tiek dėl švento gyvenimo verto paminėti, nepaprastai mokyto vyro Sapiegos, galėjusio ir toliau būti šio miesto Vyskupu, jeigu netikėta mirtis nebūtų jo pasiėmusi iš gyvųjų tarpo. Jis buvo ne tik labai išsilavinęs, bet ir aplankęs daugybės kraštų miestus, kuriuose susipažino ne su smerktiniais, bet su sektiniais piliečių papročiais ir nedvejojo pasakyti, kad vilniečiai savo papročių gražumu visus kitus pralenkia.

PABAIGA

Taigi jau pakaks [kalbėti] apie prakilnius piliečius ir apie vieno miesto šlovę, o jūs, klausytojai, nuspręskite patys, ką apie tai turite manyti. O jeigu aš nepakankamai jį pašlovinau, būkite geranoriški ir atleiskite. Pasakiau.

JUOZAPATAS CHELMOVSKIS,
JĖZAUS Draugijos akademijos
studentas, parašė ir pasakė

Vertė Eugenija Ulčinaite

Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys, sudarė Eugenija Ulčinaite, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 447–463.